

Η χρυσή εποχή του καπιταλισμού της ευημερίας

Έχουμε αναφερθεί αρκετές φορές στην ανάδυση νέων γραφειοκρατικών παρεμβάσεων την εποχή μετά τον ΒΠΠ στην Δυτική, Βόρεια Ευρώπη και τις ΗΠΑ

Αυτά είναι τα περίφημα 'τριάντα χρυσά χρόνια του καπιταλισμού της ευημερίας' που διήρκεσαν περίπου από το τέλος του ΒΠΠ μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970

Σήμερα θα εξετάσουμε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια τα χαρακτηριστικά που έλαβε η δημόσια πολιτική σε αυτή την περίοδο

Τους τρόπους με τους οποίους το κράτος στήριζε την ελεύθερη οικονομία της αγοράς με εκτεταμένες παρεμβάσεις στην κοινωνική και οικονομική πολιτική

Τους εξωτερικούς παράγοντες που συνέβαλλαν στην ανάδυση αυτού του νέου τύπου πλαισίωσης των δημόσιων πολιτικών

Το περιεχόμενο των οικονομικών και των κοινωνικών πολιτικών που άρχισαν να εφαρμόζονται αυτή την περίοδο

Είδαμε σε προηγούμενα μαθήματα ότι στην διάρκεια της περιόδου ανάμεσα στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου}, αναδύθηκαν κάποιες εκτεταμένες κρατικές μορφές στην άσκηση δημόσιας πολιτικής ειδικά στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής

Αναφερθήκαμε στα πρώτα προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας που εφαρμόστηκαν από τον Μπίσμαρκ στην Γερμανία μετά το 1870

Και εντοπίσαμε το παράδοξο ακραιφνώς συντηρητικοί έως αυταρχικοί πολιτικοί σχηματισμοί να δημιουργούν τις πρώτες μορφές ολοκληρωμένης κοινωνικής παρέμβασης

Αντίστοιχα παραδείγματα είχαμε μετέπειτα και στην Μεγάλη Βρετανία όπου ο Τσώρτσιλ και ο Μπαλφούρ, δύο ακραία συντηρητικοί πολιτικοί της MB που προτωστάτησαν στις καταστολές των κινημάτων ανεξαρτησίας των Βρετανικών αποικιών (ειδικά στην Ιρλανδία),

προώθησαν εκτεταμένες μορφές κοινωνικής πρόνοιας, ασφάλισης και πολιτικής

Τα βασικά κίνητρα για αυτές τις εξελίξεις στην άσκηση δημόσιας πολιτικής ήταν η ανάγκη για αποτροπή του 'σοσιαλιστικού κινδύνου'

Θεωρήθηκε δηλαδή ότι η καλύτερη μέθοδος για την συγκράτηση του εντεινόμενου και όλο και πιο δυναμικού εργατικού κινήματος το οποίο έβρισκε πολιτική εκπροσώπηση στα Σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της εποχής ήταν η επέκταση της κρατικής παρέμβασης στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής

Μέχρι όμως τον ΑΠΠ οι εξελίξεις αυτές ήταν περιορισμένες και αποσπασματικές αν και όχι μη υπολογίσιμες

Στην Γερμανία είχε αναπτυχθεί το πιο οργανωμένο και γενναιόδωρα χρηματοδοτούμενο πλαίσιο προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας

Αλλά και στις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες και στην Μεγάλη Βρετανία είχαν ήδη αναπτυχθεί προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας μέχρι την έναρξη του ΑΠΠ

Το περιεχόμενο αυτών των πολιτικών αφορούσαν επιδόματα ανεργίας, προγράμματα κατάρτισης, κοινωνική ασφάλεια κατά ατυχημάτων, συντάξεις για άπορους πολίτες που δεν ήταν σε ηλικία για εργασία

Το σημαντικότερο εξωτερικό κίνητρο για την επέκταση του κοινωνικού και οικονομικού ρόλου του κράτους ήταν η έλευση του ΑΠΠ

Ήταν η πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία που διεξάγονταν τόσο μεγάλης έντασης και έκτασης πολεμική σύρραξη

Μέχρι τότε οι πόλεμοι ήταν αποκλειστικά τοπικοί και αφορούσαν συγκεκριμένες χώρες

Αυτή την φορά ο πόλεμος ήταν ολοκληρωτικός και διεξήχθη σε ένα εντελώς καινούργιο γεωπολιτικό τοπίο

Συνεπώς οι ανάγκες προγραμματισμού του πολέμου ήταν τεράστιες

Στα πλαίσια της προετοιμασίας για τον πόλεμο ήδη οι μεγάλες δυνάμεις είχαν εθνικοποιήσει σημαντικές παραγωγικές μονάδες

Όπως η Μεγάλη Βρετανία η οποία είχε κρατικοποιήσει σχεδόν τα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής τα οποία βρίσκονταν υπό βρετανική κατοχή

Αλλά και η Γερμανία η οποία είχε εθνικοποιήσει μεγάλο μέρος της εθνικής βιομηχανικής της παραγωγής

Όμως το πρωτοφανές πολεμικό εγχείρημα που διεξήχθη με τον ΑΠΠ απαιτούσε ακριβή υπολογισμό των δαπανών και του κόστους του, τον σχεδιασμό και οργάνωση των επιμέρους πολεμικών μονάδων που μπορεί να λειτουργούσαν σε απομακρυσμένες περιοχές,

Την οργάνωση και τον συντονισμό της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών

Με λίγα λόγια την ανάληψη όλων αυτών των δραστηριοτήτων από κεντρικούς κρατικούς φορείς

Στον ΑΠΠ οι κυβερνήσεις πειραματίστηκαν ουσιαστικά με αυτές τις μεθόδους και χρησιμοποίησαν αυτή την τεχνογνωσία που απέκτησαν για την περίοδο της ειρήνης

Επιπλέον κίνητρο για την επέκταση της κρατικής λειτουργίας στην οικονομία δόθηκε από τις επαναλαμβανόμενες κρίσεις που αντιμετώπιζε ο καπιταλισμός ήδη πριν τον ΑΠΠ

Και ασφαλώς κορυφώθηκαν με την τεράστια οικονομική κρίση του 1929/30

Από την εδραίωση του βιομηχανικού καπιταλισμού ως βασικό οργανωτικό στοιχείο της μαζικής παραγωγής στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, είχαν ήδη επέλθει έξι διεθνείς οικονομικές κρίσεις που δυσκόλευαν εξαιρετικά την αναπαραγωγή του βιομηχανικού και εμπορευματικού κεφαλαίου

Σε πολιτικό επίπεδο η διαμορφωμένη συμφωνία ανάμεσα στους πολιτικούς και οικονομικούς φορείς ήταν ότι παρόλες τις περιορισμένες παρεμβάσεις στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας και πολιτικής που αναφέραμε,

η φιλελεύθερη οικονομία της αγοράς έπρεπε να αφήνεται να λειτουργεί ελεύθερα και απρόσκοπτα προκειμένου να είναι αποτελεσματική τόσο σε όρους παραγωγής όσο και σε όρους κατανομής των πόρων

Το κράτος χρειάζονταν να παρεμβαίνει στην οικονομία αποκλειστικά διορθωτικά, προσφέροντας μόνο ένα ασφαλές νομικό πλαίσιο που να κατοχυρώνει την ατομική ιδιοκτησία, την ελευθερία των συναλλαγών, την απρόσκοπτη λειτουργία των εργοστασίων και την παροχή ορισμένων φυσικών υποδομών

Σε καμία περίπτωση το κράτος δεν είχε αρμοδιότητα να παρεμβαίνει στην κατανομή των οικονομικών πόρων μιας και θα είχε τα αντίθετα από τα προσδοκώμενα αποτελέσματα

Ενώ όμως σε πολιτικό επίπεδο είχε διαμορφωθεί αυτή η 'φιλελεύθερη συναίνεση', πρακτικά ο τρόπος λειτουργίας του καπιταλισμού φαίνονταν να επιβεβαιώνει τις προβλέψεις του Μαρξ

Ότι δηλαδή ο καπιταλισμός ήταν ένα σύστημα στο οποίο ενυπήρχαν εγγενώς χαρακτηριστικά τα οποία διαμόρφωναν τις συνθήκες συσσώρευσης στην πλευρά της προσφοράς η οποία δεν μπορούσε να αντιστοιχηθεί στην πλευρά της ζήτησης λόγω των συνεχιζόμενων πιέσεων για μείωση των εργατικών μισθών

Οι κρίσεις λοιπόν που προαναφέραμε ήταν κατά βάση κρίσεις υπερβολικής συσσώρευσης, δηλαδή υπερβολικής παραγωγής βιομηχανικών προϊόντων τα οποία παρέμεναν χωρίς ζήτηση λόγω του συνεχώς συμπιεζόμενου κόστους της αμοιβής των εργατών στα πλαίσια του ανταγωνισμού ανάμεσα στους κατέχοντες τα μέσα παραγωγής

Έγινε σαφές ειδικά με την κρίση του 29/30 ότι το 'άόρατο χέρι' της αγοράς που αποτελούσε και αποτελεί βασικό αναλυτικό εργαλείο των τρόπων με τους οποίους θεωρητικά ρυθμίζεται η ελεύθερη αγορά, δεν επαρκούσε για να αντιμετωπίσει αυτές τις επαναλαμβανόμενες κρίσεις

Είναι χαρακτηριστικό ότι η μοναδική μεγάλη οικονομική δύναμη της εποχής την οποία η κρίση του 29/30 δεν επηρέασε σχεδόν καθόλου ήταν η Σοβιετική Ένωση

Τα πρώτα πενταετή προγράμματα βιομηχανικής ανάπτυξης τα οποία βασίζονταν στον εξαιρετικά λεπτομερή, βασισμένο σε επιστημονικές μεθόδους οικονομικό προγραμματισμό που υλοποιήθηκαν μεταξύ 1928-1940 αποδείχτηκαν απόλυτα επιτυχημένα

Με το κριτήριο της επιτυχίας να είναι η γοργή βιομηχανοποίηση της οικονομίας της Σοβιετικής Ένωσης

Στην περίοδο της οικονομικής κρίσης η Σοβιετική Ένωση όχι μόνο δεν αντιμετώπισε προβλήματα ανεργίας ή χαμηλής ζήτησης, αλλά εκτοξεύθηκε κυριολεκτικά βιομηχανικά και οικονομικά από μια πρωτόγονη αγροτική περιοχή που ήταν μέχρι την δεκαετία του 1920

Αυτή η επιτυχία δεν μπορούσε παρά να επηρεάσει τους οικονομικούς παράγοντες της εποχής, οι οποίοι υιοθέτησαν αντίστοιχα προγράμματα ειδικά στις χώρες με Σοσιαλδημοκρατικά κόμματα στην εξουσία όπως στο Βέλγιο και την Σκανδιναβία αλλά και σε ορισμένες χώρες με συντηρητικές κυβερνήσεις όπως στην Μεγάλη Βρετανία

Αυτός όμως που επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από αυτή την παρατήρηση και ανέπτυξε μια θεωρία στην οποία προσπάθησε να συνδυάσει την λειτουργία δημοκρατικών θεσμών, φιλελεύθερης οικονομίας της αγοράς και ισχυρής κρατικής παρέμβασης ήταν ο Τζων Μεϋναρντ Κέϋνς

Οι θεωρητικές και εμπειρικές αναλύσεις του Κέυνς είναι άμεσα επηρεασμένες από τις οικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν την δεύτερη δεκαετία του μεσοπολέμου

Ανέπτυξε μια θεωρία κρατικής παρέμβασης στην οικονομία η οποία ήταν συμβατή με την λειτουργία της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς, αλλά και με την αστική δημοκρατία η οποία είχε πλέον πλήρως διαμορφωθεί στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ

Οι θεωρίες του προσέφεραν μια ενδιάμεση οδό ανάμεσα στις πολιτικές που ασκούνταν στην Σοβιετική Ένωση και σε αυτές που εφαρμόστηκαν από τα φασιστικά καθεστώτα της εποχής, τα οποία επίσης αύξησαν κατακόρυφα τις δημόσιες δαπάνες τους

Οι θεωρίες του Κέυνς μπορούν να χαρακτηριστούν ως συμβατές με τον φιλελεύθερο σοσιαλισμό

Βάσει του οποίου η ελεύθερη αγορά έπρεπε να συνεχίζει να αποτελεί βασικό εργαλείο λειτουργίας των εθνικών οικονομιών

Αλλά δεν αρκούσε η λειτουργία της ειδικά σε ότι αφορά την αντιμετώπιση των συνεχιζόμενων οικονομικών κρίσεων του καπιταλισμού

Εντόπισε τις ρίζες των οικονομικών κρίσεων στα χαμηλά επίπεδα οικονομικής ζήτησης, δηλαδή της κατανάλωσης, τα οποία δεν μπορούσαν να προσφέρουν τις συνθήκες απορρόφησης των πλεονασμάτων που παράγονταν μέσα από την βιομηχανική παραγωγή

Το μεγαλύτερο πρόβλημα που εντόπισε στις οικονομίες της εποχής ήταν τα υψηλά ποσοστά ανεργίας τα οποία θεώρησε ότι ήταν αποτέλεσμα της χαμηλής οικονομικής ζήτησης των στρωμάτων των εργαζομένων

Θεώρησε ότι η κρατική παρέμβαση στην οργάνωση, τον συντονισμό και κάποιες φορές και την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής θα μπορούσε να συμβάλλει στην άμβλυνση της ανεργίας και στην τόνωση της οικονομικής ζήτησης

Πρότεινε δύο βασικούς τρόπους μέσω των οποίων θα μπορούσε το κράτος να υλοποιήσει αυτούς τους στόχους

Ο ένας ήταν οι δημοσιονομικές δαπάνες

Δηλαδή η αύξηση των επενδύσεων από την πλευρά του κράτους

Οι δημόσιες επενδύσεις αφορούν κατασκευές δημοσίων έργων, προσλήψεις δημοσίων υπαλλήλων, επιδοτήσεις αγροτικών προϊόντων κτλ.

Τα δημόσια έσοδα για την υλοποίηση αυτής της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής θα προέρχονταν από την φορολογία η οποία ο Κέυνς θεώρησε ότι πρέπει να είναι προοδευτική

Δηλαδή να φορολογούνται με υψηλότερους φορολογικούς συντελεστές τα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια

Και με χαμηλότερους φορολογικούς συντελεστές τα χαμηλά εισοδηματικά κλιμάκια

Η μείωση των φόρων για τα χαμηλότερα εισοδήματα ήταν το άλλο συστατικό στοιχείο της δημοσιονομικής πολιτικής που πρότεινε ο Κέυνς. Μέσω της μείωσης των φόρων επιτυγχάνονταν το ίδιο αποτέλεσμα, δηλαδή η τόνωση της ενεργούς ζήτησης στην οικονομία και η αύξηση της απασχόλησης.

Η δεύτερη μεγάλη κατηγορία πολιτικών που προώθησε ο Κέυνς ήταν οι νομισματικές πολιτικές.

Έκρινε ότι η επιμονή των φιλελεύθερων κυβερνήσεων της εποχής του στην άσκηση περιοριστικών νομισματικών πολιτικών με στόχο την μείωση του πληθωρισμού ήταν λανθασμένη και ότι αυτές οι πολιτικές ήταν άμεσα υπεύθυνες για την αύξηση της ανεργίας και την μείωση της οικονομικής ζήτησης.

Πρότεινε επεκτατικά μέτρα νομισματικής πολιτικής προκειμένου να αυξηθούν τα εισοδήματα, να μειωθεί η ανεργία και να τονωθεί η οικονομική ζήτηση.

Τα μέτρα νομισματικής πολιτικής θα υλοποιούνταν μέσω των Εθνικών Κεντρικών Τραπεζών οι οποίες θα έπρεπε να πάψουν να είναι αυτόνομες πολιτικά από τις Κυβερνήσεις.

Και να χρησιμοποιούν τα νομισματικά εργαλεία που θα αποφάσιζε η κεντρική κυβέρνηση.

Όπως επέκταση της κυκλοφορίας του χρήματος, αγορά ομολόγων και μείωση των επιτοκίων δανεισμού.

Με αυτούς τους τρόπους, το χρήμα θα έρρεε στα εισοδήματα των νοικοκυριών αλλά και των μικροϊδιοκτητών επιχειρήσεων, θα δίνονταν οι δυνατότητες να αυξήσουν τις επενδύσεις τους και θα διαμορφώνονταν αυτό που ο Κένυς θεώρησε ότι πρέπει να αποτελεί κεντρικό στόχο όλων των οικονομικών πολιτικών: η πλήρης απασχόληση. Το αποτέλεσμα ασφαλώς θα ήταν μια μικρή αύξηση στα επίπεδα του πληθωρισμού και των δημόσιων χρεών.

Παρόλα αυτά, ο Κένυς θεωρούσε ότι αυτό ήταν ένα τίμημα που έπρεπε να πληρώσουν οι εθνικές οικονομίες προκειμένου να αποφεύγουν τις αρνητικές συνέπειες των οικονομικών κρίσεων,

τις αναπόφευκτες κοινωνικές εκρήξεις που μπορούσαν να λάβουν είτε τη μορφή δημοκρατικών διεκδικήσεων μέσα από Κοινοβουλευτικά μέσα, είτε την υιοθέτηση από τα εκλεκτορικά σώματα ακραίων φασιστικών ιδεολογιών,

την ανάδειξη στην εξουσία φασιστικών καθεστώτων, τα οποία υπόσχονταν όλα τα παραπάνω χωρίς όμως να σέβονται τα δημοκρατικά δικαιώματα,

είτε την μεταστροφή σε κομμουνιστικά καθεστώτα τα οποία θα υλοποιούσαν τα παραπάνω καταλύοντας όμως την έννοια της ατομικής ιδιοκτησίας.

Επιπρόσθετα, η Κευνσιανή θεωρία διαχείρισης της ενεργού ζήτησης θεωρούσε ότι η λήψη αυτών των δημοσιονομικών και νομισματικών μέτρων θα είχε πολλαπλασιαστικά οφέλη.

Δηλαδή τα οφέλη των επεκτατικών κρατικών πολιτικών δεν θα είχαν μόνο στάσιμα αποτελέσματα αλλά θα δημιουργούσαν τις συνθήκες για την περεταίρω τόνωση της οικονομικής ζήτησης

Η αύξηση για παράδειγμα των δημοσίων δαπανών κατά μία μονάδα ως ποσοστό του ΑΕΠ δεν θα είχε ως αποτέλεσμα την αντίστοιχη αύξηση στο παραγόμενο προϊόν αλλά θα είχε 1,1 μονάδα κοκ

Χρειάζεται να σημειωθεί ότι ο Κέυνς δεν ανέπτυξε μόνο θεωρία για επεκτατικές δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές

Έκρινε ότι σε περιπτώσεις 'υπερθέρμανσης' της ενεργού ζήτησης, θα έπρεπε να ληφθούν τα αντίστροφα δημοσιονομικά και νομισματικά μέτρα (περιορισμός δημοσίων δαπανών και άσκηση περιοριστικής πολιτικής), από αυτά που πρότεινε για την ανάγκη αντιμετώπισης της χαμηλής ενεργού ζήτησης

Όταν δηλαδή σε μια εθνική οικονομία η ενεργός ζήτηση ήταν ήδη σε υψηλά επίπεδα και η οικονομία αναπτυσσόταν με ικανοποιητικά ποσοστά, χρειαζόνταν η λήψη μέτρων περιορισμού της οικονομικής δραστηριότητας για να αποφευχθούν αρνητικά φαινόμενα όπως υπερπληθωρισμός, έκρηξη των δημοσίων χρεών, εκτράχυνση των δημόσιων οικονομικών σε μη βιώσιμα επίπεδα κτλ.

Όμως στην ιστορία της οικονομικής σκέψης και πολιτικής, οι Κευνσιανές δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές έχουν εγγραφεί κυρίως με βάση τα 'επεκτατικά' τους χαρακτηριστικά λόγω των συνθηκών που αντιμετώπισε, δηλαδή την οικονομική κρίση του 1929/30

Πράγματι κατά την διάρκεια αυτής της κρίσης, η ρευστότητα των επιχειρήσεων μειώθηκε κατακόρυφα με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να προβαίνουν σε μαζικές απολύσεις, οι οποίες μείωναν περεταίρω την ενεργό οικονομική ζήτηση

Για παράδειγμα στις ΗΠΑ μετά το 29/30, το εθνικό εισόδημα έπεσε κατά το ήμισυ, μεγάλοι βιομηχανικοί κολοσσοί προσπάθησαν να μειώσουν την διαδικασία υπερσυσώρευσης παραγόμενων προϊόντων, μειώνοντας τον χρόνο παραγωγής τους στο 25% και ασφαλώς η ανεργία ανήλθε σε πολύ υψηλά επίπεδα (αν και όχι πολύ υψηλότερα από τα επίπεδα στα οποία έχει διαμορφωθεί η ανεργία στην Ελλάδα από το 2010 και μετά)

Συνθήκες που προκαλούσαν τον λεγόμενο 'φαύλο κύκλο υπανάπτυξης'

Το αποτέλεσμα ήταν να καθίστανται εναλλακτικά σχήματα οργάνωσης της οικονομικής παραγωγής ακόμη πιο θελκτικά

Στις ΗΠΑ υλοποιήθηκαν μέτρα αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης την δεκαετία του 1930 αλλά με πολύ μεγάλη απροθυμία, δεδομένου ότι ακόμη και τότε η κρατική παρέμβαση στην ελεύθερη οικονομία της αγοράς θεωρούνταν επισφαλής επιλογή δημόσιας πολιτικής

Και οι μεγάλοι επιχειρηματικοί όμιλοι οι οποίοι είχαν λάβει αυτά τα μέτρα μείωσης της παραγωγής, παρότι μειώθηκε η κερδοφορία τους κατακόρυφα δεν αντιμετώπισαν τις τραγικές συνέπειες με τις οποίες ήρθαν αντιμέτωποι οι απλοί εργαζόμενοι

Αντιμετώπιζαν έτσι οι μεγάλες επιχειρήσεις την οικονομική κρίση ως μια 'διόρθωση' της οικονομίας, η οποία αν αφήνονταν να λειτουργήσει απρόσκοπτα θα επέφερε ξανά την ισορροπία

Και στις υπόλοιπες όμως καπιταλιστικές οικονομίες η αποδοχή των Κευνσιανών προτάσεων δεν ήταν τόσο ενθουσιώδης όσο ίσως θεωρείται

Το αποτέλεσμα της μη εφαρμογής Κευνσιανών πολιτικών ήταν για πολλούς η έλευση του ΒΠΠ καθώς η οικονομική κρίση συνέχιζε να ταλανίζει όλα τα μεγάλα καπιταλιστικά κράτη

Από μια Μαρξιστική οπτική μάλιστα ο ΒΠΠ μπορεί να αντιμετωπιστεί ως δημοσιονομική επέκταση των κρατών προκειμένου να αντιμετωπιστεί η κρίση συσσώρευσης, μέσα από την αύξηση των δημοσιονομικών δαπανών, που εξυπηρετούσε ασφαλώς τα ιμπεριαλιστικά συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων που ενεπλάκησαν στον ΒΠΠ

Ο απόλυτος καταλύτης για την κάμψη και των τελευταίων αντιδράσεων για την αναγκαιότητα της άσκησης Κευνσιανών δημοσιονομικών και νομισματικών πολιτικών ήταν η έλευση του ΒΠΠ

Για άλλη μια φορά οι κρατικές δαπάνες αυξήθηκαν κατακόρυφα φτάνοντας για παράδειγμα στην Μεγάλη Βρετανία το 75% ως ποσοστό του ΑΕΠ, ποσοστό που δεν έχει καταγραφεί ποτέ ούτε πριν ούτε μετά

Σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες και στις ΗΠΑ το κράτος αναλαμβάνει παραπάνω από ηγετικό ρόλο στην οικονομία

Ενώ ο Κέυνς τοποθετείται το 1940 σύμβουλος στο Υπουργείο Οικονομικών (Treasury) με αποτέλεσμα να έχει πλέον και εμπειρική πρόσβαση και δυνατότητα υλοποίησης των πολιτικών του

Μετά τον ΒΠΠ, η εκτεταμένη κρατική παρέμβαση θεωρήθηκε άμεσα συνυφασμένη με την νίκη των Συμμάχων

Τα τραγικά αποτελέσματα όμως σε όρους απώλειας ανθρώπινων ζωών (μάχιμων και άμαχων) και καταστροφής του αστικού περιβάλλοντος προσθέτουν ένα ακόμη επιχείρημα υπέρ της συνέχισης της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία και μετά το τέλος του ΒΠΠ

Θεωρήθηκε ότι οι κοινωνικές συνέπειες του πολέμου δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν από τις ελεύθερες αγορές και το ανθρωπιστικό στοιχείο συνέβαλλε και αυτό στην εμπέδωση πλέον των Κευνσιανών πολιτικών στις δημόσιες πολιτικές των κρατών και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού

Στα ίδια πλαίσια προωθήθηκε και η υπερεθνική συνεργασία σε τομείς οικονομικής πολιτικής που σχετίζονταν με την παροχή πρώτων υλών για την διεξαγωγή των πολεμικών συρράξεων, προκειμένου να προσδεθούν οι χώρες που συμμετείχαν στους δύο ΠΠ σε υπερεθνικές δομές που θα καθιστούσαν την επανάληψη νέου πολέμου αδύνατη,

οι οποίες διεργασίες υπερεθνικής συνεργασίας είχαν ως αποτέλεσμα αρχικά την υιοθέτηση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) το 1950 και αργότερα την καθιέρωση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ)

Επιπλέον, στο υπερεθνικό επίπεδο καθιερώθηκε το Bretton Woods το οποίο 'έδενε' τα εθνικά νομίσματα στο παγκόσμιο νόμισμα -το δολάριο- προκειμένου να αποφευχθούν απότομες συναλλαγματικές αντιπαραθέσεις ανάμεσα στα κράτη

Το Bretton Woods και εν μέρει και η ΕΟΚ ήταν βασικά σημεία στην οικονομική και πολιτική σκέψη του Κέυνς

Επιπλέον, οι συνέπειες που είχε η οικονομική κρίση στην ανάδυση φασιστικών καθεστώτων σε πολλές χώρες της Ευρώπης, η οποία με την σειρά της κρίθηκε υπεύθυνη για την έλευση του ΒΠΠ, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο σε αυτές τις εξελίξεις

Θεωρήθηκε δηλαδή ότι η οικονομική κρίση επέφερε τα φασιστικά καθεστώτα τα οποία οδήγησαν την Ευρώπη στον ΒΠΠ

Η δε ανάδυση της Σοβιετικής Ένωσης ως ισότιμου συμβάλλοντα εταίρου στην πολεμική αντιμετώπιση της Γερμανίας και του Άξονα στον ΒΠΠ και η δημιουργία του λεγόμενου 'Ανατολικού μπλοκ' υπό την εποπτεία της Σοβιετικής Ένωσης στην μεταπολεμική περίοδο δημιούργησε επιπλέον κίνητρα για την ενσωμάτωση δημόσιων πολιτικών εμπνευσμένων από τον Κεϋνσιανισμό στις ΗΠΑ και τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης

Ο 'Κομμουνιστικός κίνδυνος' ήταν παραπάνω από υπαρκτός και οι συνεχιζόμενες οικονομικές επιτυχίες των χωρών του 'Ανατολικού μπλοκ' βασισμένες στον οικονομικό προγραμματισμό άρχισαν πάλι να συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον πολιτικών και οικονομικών αναλυτών όχι μόνο από την Αριστερά αλλά ακόμη και από επιχειρηματικούς παράγοντες

Έτσι, ο 'Κομμουνιστικός κίνδυνος' λειτούργησε σε αυτά τα πλαίσια σε δύο επίπεδα

Από την μία υπήρχε ένα σύστημα οργάνωσης οικονομίας που έφερε εντυπωσιακά αποτελέσματα

Από την άλλη αυτό το εναλλακτικό σύστημα οικονομικής οργάνωσης δημιούργησε μεγάλη ανησυχία στα κράτη μέλη που λειτουργούσαν υπό την εποπτεία των ΗΠΑ ότι κράτη με υπανάπτυκτες οικονομίες μπορεί να εντάσσονταν στις χώρες του 'Ανατολικού μπλοκ'

Έτσι με το τέλος του ΒΠΠ διαμορφώνεται αυτό που στην βιβλιογραφία αποκαλείται 'εμπεδωμένος φιλελευθερισμός', με 'μεικτές οικονομίες' στις οποίες καταγράφεται συνύπαρξη της φιλελεύθερης οικονομίας της αγοράς, σεβασμός στην ιδιωτική περιουσία και στα ατομικά δικαιώματα αλλά και ευρύτατες κρατικές παρεμβάσεις δημοσιονομικού και νομισματικού χαρακτήρα που αναλύθηκαν προηγούμενα

Καθιερώνονται μορφές οικονομικού προγραμματισμού με ανάπτυξη στενών δεσμών ανάμεσα στους επιχειρηματίες και τις κρατικές γραφειοκρατίες

Το κράτος σχεδιάζει τις αναπτυξιακές και μακροοικονομικές προτεραιότητες της κάθε οικονομίας με βασικό στόχο να μειώσει την αβεβαιότητα που συνεπάγεται η πλήρως απελευθερωμένη αγορά

Σε αρκετές περιπτώσεις ο σχεδιασμός επιβάλλει το κλείσιμο ή το πέραςμα επισφαλών οικονομικών επιχειρήσεων υπό κρατική ιδιοκτησία

Οι παρεμβάσεις αυτές όμως δεν είναι μόνο προς όφελος των εργαζομένων

Το κράτος φροντίζει να μειώνει το επενδυτικό ρίσκο για ιδιωτικές επιχειρήσεις και να εξισορροπεί τις πτωτικές τάσεις του κέρδους του κεφαλαίου που είχε επισημάνει ο Μαρξ

Δηλαδή να μειώνει τη λεγόμενη τάση για πτωτική πορεία των κερδών που είναι το αποτέλεσμα της απρόσκοπτης λειτουργίας της φιλελεύθερης αγοράς

Αυτό το επιτυγχάνει μέσω της παροχής άμεσων χρηματοδοτικών κρατικών επιδοτήσεων στις επιχειρήσεις, την παροχή επιδοτήσεων και δανείων για έρευνα και τεχνολογία, την κάλυψη μέρους του εργοδοτικού κόστους εργατών, έργα φυσικής υποδομής όπως τα εντυπωσιακά οδικά δίκτυα που αναπτύχθηκαν αυτή την περίοδο στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και μείωσαν κατακόρυφα τα μεταφορικά κόστη των επιχειρήσεων

Και ασφαλώς μέσα από επενδύσεις σε τομείς κοινωνικής δραστηριότητας όπου καταγράφεται αυτό που είχαμε περιγράψει ως 'αποτυχία της αγοράς'

Δηλαδή δημόσιες επενδύσεις σε τομείς στους οποίους οι ιδιώτες επιχειρηματίες δεν προσβλέπουν σε αρκετά κέρδη προκειμένου να επενδύσουν (λιμάνια, αεροδρόμια, τηλεπικοινωνίες, συγκοινωνιακά έργα, ηλεκτρική ενέργεια, κτλ.)

Καθίσταται σαφές ότι με τα παραπάνω μέσα, το κράτος ουσιαστικά επιδοτεί την λειτουργία των ιδιωτικών επιχειρήσεων καλύπτοντας μέρος του κόστους τους

Επίσης το κράτος μέσα από την πλήρη γραφειοκρατικοποίηση όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης επιδοτεί ουσιαστικά την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση για τις επιχειρήσεις

Ενώ μέσα από την κοινωνική ασφάλιση και την ανάπτυξη υγειονομικών συστημάτων τα οποία αυτή την εποχή οργανώνονται σε ακόμη πιο αποδοτικές και οργανωμένες βάσεις από τα πρώτα μέτρα κοινωνικής ασφάλισης του 19^{ου} αιώνα και στις οποίες το κράτος αυξάνει την συμμετοχή του, αλλά και την εθνικοποίηση των Συστημάτων Υγείας, το δημόσιο καλύπτει την ασφαλιστική και υγειονομική περίθαλψη των εργαζομένων

Μιλώντας για αυτές τις δύο μορφές παρέμβασης του κράτους και αφού αναλύσαμε τα βασικά χαρακτηριστικά που έλαβε μετά τον ΒΠΠ η Κευνσιανή παρέμβαση στην άσκηση οικονομικών πολιτικών, προχωράμε στην ανάλυση της ανάπτυξης που γνώρισε εκείνη την εποχή η άλλη πλευρά της κρατικής παρέμβασης, αυτή την φορά στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής

Την εποχή του 'εμπεδωμένου φιλελευθερισμού', το κράτος πρόνοιας αναπτύσσεται αγγίζοντας πλέον όλους τους τομείς κοινωνικής πολιτικής

Από υγεία, περίθαλψη, πρόνοια, παιδεία, κοινωνική ασφάλιση, μείωση των ανισοτήτων, καταπολέμηση της φτώχειας

Καθίσταται πλήρως αποδεκτό ότι η ελεύθερη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία ανισοτήτων στην κατανομή τους εισοδήματος, η οποία με την σειρά της οδηγεί σε άνιση πρόσβαση στις κοινωνικές δομές και εν τέλει στην αποτυχία του στόχου της πλήρους απασχόλησης

Έτσι, από τις ΗΠΑ ξεκινά το Employment Act, ο Νόμος για την Απασχόληση ο οποίος δέσμευε την Αμερικανική Κυβέρνηση να διατηρήσει την πλήρη απασχόληση και υψηλά επίπεδα συνολικής ενεργού ζήτησης

Στην Μεγάλη Βρετανία εκδόθηκε η Λευκή Βίβλος ήδη από τον πόλεμο η οποία υποχρεώνει τις κυβερνήσεις να διατηρούν υψηλές κρατικές δαπάνες προκειμένου να αποφεύγεται η μεγάλη κλίμακας ανεργία

Σε οικονομικό-φιλοσοφικό επίπεδο αυτά τα μέτρα αντικατοπτρίζουν σημαντική μεταστροφή στην αντιμετώπιση του ζητήματος της ανεργίας και των συνεπαγόμενων φαινομένων της φτώχειας και των ανισοτήτων

Μέχρι τότε η επικρατούσα αντίληψη (η οποία έχει επικρατήσει σχεδόν απόλυτα και σήμερα) υποστήριζε ότι η ανεργία και τα συνακόλουθα με αυτήν φαινόμενα αποτελούν ευθύνη του ανέργου και αντανakλούν τις λάθος επιλογές του είτε στην διαδικασία εκπαίδευσης/κατάρτισης είτε και στην αγορά εργασίας από την άποψη ότι δεν είναι αρκετά προσαρμόσιμος

Για την φτώχεια η αντίληψη αυτή ήταν ακόμη πιο ισχυρή μιας και η ανεργία μπορεί να έχει παροδικό χαρακτήρα ενώ η φτώχεια μόνιμο

Αυτές οι αντιλήψεις ασφαλώς αντανακλούσαν και αντανακλούν τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης η οποία είχε και έχει συμφέρον να υπάρχει σε κάθε οικονομία αυτό που ο Μαρξ αποκάλεσε 'εφεδρικός στρατός ανέργων' προκειμένου να μειώνεται το εργατικό κόστος

Στις ΗΠΑ μετά την χλιαρή αντιμετώπιση του ζητήματος της ανάγκης για κρατική παρέμβαση στην οικονομία υπήρξε αντίστοιχη αντιμετώπιση και στο ζήτημα της κοινωνικής πολιτικής

Υιοθετήθηκαν εκτεταμένα ασφαλιστικά προγράμματα γήρατος, οικογενειακά επιδόματα, επιδόματα ανεργίας

Στη Μεγάλη Βρετανία ιδρύθηκε το ΕΣΥ (NHS) το οποίο αποτελεί μέχρι και σήμερα κορωνίδα στη δημόσια παροχή υπηρεσιών υγείας και παγκόσμιο πρότυπο

Αυτό είχε ήδη προταθεί από το περίφημο Beveridge report που είχε δημοσιευθεί μεσούσης της πολεμικής σύρραξης το 1942

Το οποίο πρότεινε την δημιουργία 'κράτους πρόνοιας' που να φροντίζει τους πολίτες από την γέννηση μέχρι το τέλος της ζωής τους (from the cradle to the grave)

Αντίστοιχες εξελίξεις δημόσιας πολιτικής υπήρξαν και στην Γαλλία όπου οι κρατικές δαπάνες για κοινωνική ασφάλιση σχεδόν εξαπλασιάστηκαν μετά το τέλος του ΒΠΠ

Οι πιο προχωρημένες μορφές κοινωνικής πρόνοιας ήταν η στέγαση εργατικών κατοικιών, οικογενειακά επιδόματα, δωρεάν γεύματα σε υπέργηρους και σε παιδιά στα σχολεία

Η αυξημένη ανάμειξη του κράτους στην κοινωνική πολιτική και πρόνοια αντικατοπτρίζεται στην κατακόρυφη αύξηση των δημοσίων δαπανών για τέτοια προγράμματα σε όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες και στις ΗΠΑ

Τα θεσμικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά αυτών των παρεμβάσεων κοινωνικής πολιτικής διαφοροποιούνται ανάμεσα στις χώρες που στηρίχθηκαν στην αρχή της καθολικότητας και στις χώρες που υιοθέτησαν το λεγόμενο 'means testing' δηλαδή την συνεχή αξιολόγηση των δικαιούχων προκειμένου να επαναπροσδιορίζεται η ανάγκη τους για συνέχιση λήψης αυτών των επιδομάτων

Με βάση το περιεχόμενο αλλά και τις θεσμικές και λειτουργικές παραμέτρους στα κράτη πρόνοιας καταγράφονται στην σχετική βιβλιογραφία τρεις τύποι κοινωνικού κράτους

Αν και αυτές οι συζητήσεις έχουν επηρεαστεί σε σημαντικό βαθμό και από τις εξελίξεις που καταγράφονται στις δημόσιες πολιτικές από την δεκαετία του 1970 και μετά, τις οποίες έχουμε αναλύσει σε προηγούμενες διαλέξεις

Αυτή η συζήτηση εδράζεται σε μεγάλο βαθμό στην πρωτοποριακή εργασία του Δανού κοινωνιολόγου Espring Anderssen ο οποίος για πρώτη φορά αποτύπωσε το 1990 'τρεις κόσμους του καπιταλισμού της ευημερίας'

Συγκεκριμένα κατηγοριοποίησε τα κοινωνικά κράτη στα:

Φιλελεύθερα

Συντηρητικά

Σοσιαλδημοκρατικά

Στα πρώτα συναντάμε περιορισμένες μορφές κοινωνικής πολιτικής, απευθυνόμενες κυρίως στα κατώτερα εισοδηματικά στρώματα, τα οποία λαμβάνουν περιορισμένες κοινωνικές παροχές σχεδόν αποκλειστικά στην βάση του 'means testing', με αυστηρά κριτήρια και με πολύ μεγάλο στίγμα να συνοδεύει τις παροχές κοινωνικής πρόνοιας

Όπως θα δούμε στα φιλελεύθερα κράτη πρόνοιας έχουν προωθηθεί τα τελευταία 40 χρόνια οι μεγαλύτερες μεταρρυθμίσεις που αφορούν κατακόρυφη μείωση κοινωνικών δαπανών και αύξηση στην σημασία ανεύρεσης λύσεων στα κοινωνικά προβλήματα μέσα από την αγορά (ή οιωσεί αγορές)

Στα συντηρητικά κράτη πρόνοιας ενθαρρύνεται έντονα ο ρόλος της κλασικής πυρηνικής οικογένειας και στιγματίζονται οι οικογένειες με ένα παιδί. Γενικά ενθαρρύνεται η μητρότητα μέσα από προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας και το κοινωνικό κράτος θα παρέμβει μόνο όταν η οικογένεια έχει εξαντλήσει τα περιθώρια παρέμβασης που διαθέτει

Τα Σοσιαλδημοκρατικά κοινωνικά κράτη είναι τα πιο γενναιόδωρα σε ότι αφορά τις μεταβιβαστικές πληρωμές που υλοποιούν. Συνήθως αφορούν καθολική κάλυψη όλων των πολιτών και επιτυγχάνουν στον μεγαλύτερο βαθμό αυτό που ονομάζεται 'αποεμπορευματοποίηση' (de-commodification) των εργαζομένων. Δηλαδή η οικονομική και κοινωνική τους θέση επηρεάζεται λιγότερο από τις άλλες περιπτώσεις από την θέση κάθε εργαζόμενου στον καταμερισμό της εργασίας

Η περίπτωση της Ελλάδας σε ότι αφορά την υλοποίηση Κεϋνσιανών οικονομικών πολιτικών και κοινωνικών πολιτικών εντάσσεται σε ένα κάπως διαφορετικό πλαίσιο συγκριτικά με τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες

Συνήθως αναλύεται η Ελλάδα μαζί με την ομάδα των κρατών της Νότιας Ευρώπης

Στις οποίες ουσιαστικά κυβερνούσαν φασιστικά καθεστώτα από τα τέλη του πολέμου μέχρι τα μέσα προς τέλη της δεκαετίας του 1980

Στην τυπολογία που αναφέρθηκε προηγουμένα δεν εντάχθηκαν αυτές οι χώρες

Αλλά εντάχθηκαν σε επόμενες τυπολογίες

Συνήθως η σχετική βιβλιογραφία η οποία δεν είναι πολύ ανεπτυγμένη εντοπίζει σημαντικές χρονικές υστερήσεις στον τρόπο με τον οποίο υλοποιήθηκαν οι κοινωνικές πολιτικές και εντοπίζει ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσα στις Νοτιο-ευρωπαϊκές χώρες

Έτσι σε ότι αφορά τις οικονομικές πολιτικές

Καταγράφεται ιδιαίτερη κρατική παρεμβατικότητα η οποία όμως συνοδεύεται από πελατειακές σχέσεις στο υψηλό επίπεδο ανάμεσα σε κράτος και επιχειρήσεις

Το κοινωνικό κράτος αναπτύχθηκε μεν σε ότι αφορά την κοινωνική ασφάλιση αλλά για ζητήματα